

Smaastykker.

XVI.

Lidt om Provst Jørgen Sorterup og Boghandler Chr. Geertsen.

Af *A. Jantzen*.

Det er K. L. Rahbek, der har »fundet« Digteren J. Sorterup. I Sommeren 1800 var »Den danske Tilskuer« høitidelig stemt i Anledning af de urolige politiske Forhold i Landet og kunde ikke servere sine Læsere Klubpassiar og Drikkeviser. I Nr. 64 (21. Aug.) begyndes derfor en Artikel om Sorterups Heltesange paa følgende karakteristiske Maade:

»Der gives Tidspunkter, da en dansk Tilskuers Arbeide er slibrigt og vanskeligt, Øieblikke, da Spøg og Latter ikke blot vilde være uvelkomne, men og i høieste Maade utidige og usømmelige I saadanne Tidspunkter er Musernes Asyl hans eeneste Fristed, og smigrer han sig stundum der at have fundet det, hvormed han uden Anstød kunde gaae frem for sine Medborgere. Saaledes troer han idag hos een af vore saare lidet bekjændte ældre Digtere at have fundet nogle Sange, som det ikke vil være hans Læsere ubehageligt at lære at kiænde, da deres Æmne er vore Fædres Heltemod og Heltedaad«.

Efter denne Indledning følger Paavisningen af de lyriske og episke Skønheder i Heltesangene, hvis Digter bliver til »Danmarks Tyrtaus«, »vor Tyrtaus«, samtidig med, at Bording bliver »Simonides«, Kingo »Flaccus« (!), Holberg »Plautus«, o. fl. Rahbek var selv saa tilfreds med dette Stykke om Sorterup i Tilskueren, at han afskriver det i

sine »Bidrag til den danske Digtekunsts Historie« (1808, IV, 90 ff.). Nu er Opmærksomheden henledet paa den danske Tyrtæus, hvis »Nye Heltesange« fra 1715 henved 100 Aar efter deres Fremkomst begejstrede Grundtvig (1810) til hans Digt »Jørgen Sorterup«:

O, du gamle, kjække Skjald,
Mindes skal du af den unge;
Dansk du var i Tonefald
Dansk af Æt, af Kraft og Tunge — —

og i dette Æresdigt hedder det videre:

Ak, men dybt var Danmarks Fald,
Da det kunde dig forglemme — —

og Sorterup bliver til en »Kæmpeskjald« — mindre kan ikke gøre det¹⁾.

Sorterup blev saa ikke mere glemt. Udførlige biografiske Meddelelser gav Fr. Barfod 1847 i Brandt og Helwegs »Den danske Psalmedigtning«, II, 352 ff.; og om hans mange lidenskabelige og mindre heldige Trakasserier i Tiendesager og Godsforhold har Pastor Brasch i sin »Vemmetoftes Historie« 2. Bind givet grundig og udførlig Oplysning.

Det er imidlertid hverken *Kæmpeskjalden* eller *Strids-hanen*, der har fremkaldt disse Linier, men noget langt beskednere: det er *Ægtemanden* Mag. J. Sorterup i den landlege Lyderslev Præstegaard, hvem Notitsen gælder. Vejen til Lyderslev var gaaet over Juellinge, hvor Sorterup havde været Huslærer hos Baron Juel. Den 14. Marts 1692 leverede Baronesse Juel ham »Hs. Exc. Hr. Baron Jens Juels Vocations-Brev paa Lydersløf og Frøslev Sogner i Stevensherred«, og næppe en Maaned efter nedskrev Sorterup »En sørgelig Tankke over dend Sl. Fri-Herindis Dødelig afgang den 10. April 1692«²⁾. Han flyttede ind i Præstegaarden,

¹⁾ Grundtvig, Poet. Skr. I, 246 f. — optrykt i F. Rønnings ny Udgave (Kbh. 1889) af Heltesangene, S XIV f.

²⁾ Poet. Smaa-Sagers 1. Part, S. 53.

og det vides ikke, at Formanden havde efterladt Enke eller Børn. Det blev Sommer, men hvad hjalp al Aarstidens Skønhed, naar Ensomhed og trykkede økonomiske Omstændigheder vare til Huse inden Døre. Han kjendte godt Professor Jens Bircherod i Kjøbenhavn (fra Okt. 1693 Biskop i Aalborg, † 1708); mon han ikke kunde være hans Hjælper ud af Ensomheden og Kviden? Han satte sig ved sin Pult og tilskrev Professoren følgende Epistel¹⁾:

„Nobilissime et Celeberrime Professor,
Fautor æternum colende,

Den store fromhed, som Nobiliss. Dn. Professor mig i saa mange Aar continuerlig har bevist, giver mig endnu den dristighed, at jeg denne min ringe missive Hannem, som min tilforladende Ven, og beste Befodrer, uden nogen undseelse, lader blive insinuerit, i haab, at Hand min dumdristighed icke ilde optager, Heldst efterdi Hans eget fromme og mod mig Faderlige Gemyt tilforn har aabnet mig den adgang, at Jeg Hannem, som min Høy-Gunstige og meget Bevaagne Patron, har ideligen kundet søge, tiltale og *consulere*. Min Tilstand er |: Gud skee lof |: god, og mit Kalds Leilighed er endelig noget bedre, end jeg af første selv havde tænkt, hvorudover jeg haaber, at alting med tiden skal blive godt. Men som jeg dog nu med tiden faaer at tænke paa at forandre min Eenlighed til Egteskab, saa falder min Allerydmygeligste Bøn til Eder, Optime Mæcenat, at, som Gud i Himlen hidindtil har brugt Eder som et sær *instrument* til min Lykke i Verden at befodre, I saa endnu fremdeelis, og særdelis i denne Post, ville lade Eder behage at raadføre mig. Maaskee Gud Allermægtigste endnu, ved Eders Raad, kunde herudi, som udi alt det forrige, befodre mit Gavn og Beste; Nobilissimus Vir veed vel selv, at jeg er fattig, og er derforuden i et Par hundrede Dalers gjeld, foruden Præstegaarden som skal kjøbes etc. Kunde nu Lycken føyet, at jeg kunde faae en Erlig Mands Barn, der havde noget til Hielp til dette for mig at betale, og til min Huusholdning at stille

¹⁾ Indført af Bircherod selv i hans Dagbøger 1692, Appendix til Avgust. Ny kgl. Saml. 4to 1986^c.

i Verk, da ville Jeg priise mig lykkelig og optage det som en sær Guds Naade, Og Jeg haaber stadelig, at Vir celeberrimus bliver mig i dette, som det allerhøyste der angaaer min timelige Velfært, behielsom og bevaagen. Af Forslag at giøre, da kiender Jeg vel En og anden smucke Mænds Børn, som hår Midler, men jeg kand icke vide saa just, om de skulle ville i den Geistlige Stand, meget mindre, om de skulle ville tage ud paa Landet. Jeg tvifler icke paa, Nobiliss. Vir veed jo self nogle Forslag; men hvilket der kand gelinge, det staaer i Guds Haand, og hvad Hand vil beskicke, faaer endelig god Fremgang. Self har jeg endnu icke vendt mine tanker til nogen Person, men, nest Guds Paakaldelse, vil jeg nu tage Nobiliss. Professoren i Raad med mig for at lade mig endnu leede af Hans fornuftige og Gudfrygtige Raad, af hvilke jeg hidindtil har befundet mig saa vel, at jeg har Gud høyligen at take, at Hand har ladet mig finde den Naade for Eders øyne, at I har vildet værdiges at antage mig iblant Eders clients tall, hvorved min lykke saa vel er vognet, at Jeg hår naaet det, ligesom ved en Gienvey, det andre dog maa have megen løben og strippen for. Jeg troer Gud vel, og har det Haab, at hand nok skal give mig alt det, som kand være ham til ære og mig til gafn og gode. Jeg troer ogsaa Eder vel, og veed, at I, som min beste Ven i denne Verden, gjør alt det I kand til mit gafn at befodre. Og derfor vil Jeg nu i Jesu Navn befale Gud og Eder denne Sag. Høytærede fornemme gode Velynder, kand I optenke noget herudi til mit gafn, ja min timelige Velfært at befodre, saa formoder jeg, at I nu, som tilforn, beviiser Eder at være min hulde Ven. Jeg forbliver saa lenge jeg lever Eders obligerede Tienere, og vil have Eder med alt Kiert i Guds Varetegt troligen befalet. Adieu.

Eders Velærværdigheds

allerydmygste Tienere

Jørgen Sorterup.

Lyderslev d. 13. Aug. A° 1692.

Den endnu unge Professor — han var paa den Tid 34 Aar — der selv et Par Aar havde levet i lykkeligt Ægteskab, og som i sin Egenskab af Provst ved Kommunitetet

og Regensen i Sorterups Studentertid havde denne i venlig Erindring, var ikke døv for den til ham rettede Begæring, men tog Stav i Haand og vandrede uden Ophold hen i Bogladen ved Højbro, hvis Indehaver han nøje kendte, og paa hvis Bøger han adskillige Gange havde sat sit »Imprimatur«.

I Worms Lexikon (II, 401) anføres, at Sorterup »var gift med Anne Cathrine Christians Dotter Hiort, en Boghandlers Dotter i Kiøbenhavn«. Fr. Barfod (cit. St.) véd dog at kalde Faderen Christian Gertsen Hiort. Men hos Wiberg og i D. biogr. Lex. (XVI, 181) nævnes blot »Boghandler Chr. Hjort i Kbh.«. Forgæves vil man eftersøge en Boghandler af dette Navn, og Manden maa dog næppe have været helt ubekendt. Men Sagen er, at J. Sorterups Svigerfader er den som Udgiver af Psalme- og Bønnebøger samt andre asketiske Skrifter velkendte Christian Geertsen. Hans Slægtsnavn Hiort er ikke kommet til Eftertiden.

Det er ikke umuligt, at Chr. Geertsen kan høre til en udbredt fyensk Præsteslægt Hiort, hvortil bl. a. den fattige Kapellan Gregers Sørensen i Nyborg († 1668) hørte¹⁾. I dennes Descendens træffes flere Bispeslægter. Chr. Geertsen dedicerer sin »En liden Huus- Kirke- og Reise-Haandbog« 1687 til den 10-aarige Anna Leth²⁾, Datter af Konfessionarius, Dr. Hans Leth, og den 16-aarige Birgitte Lodberg³⁾, Datter af Biskop Chr. Lodberg i Ribe, »til et Taknemligheds Tegn for meget beviste aandelige og timelige Gode af deris Høitærede K. Forældre imod mig«. — I det sørgelige Pestaar 1654 var han i Huset hos Rektor Jørgen Eilersen i Kbh. Johan Monrad skriver i sin Selvbiografi⁴⁾: »Dend Boghandlere Christen Gertsøn, som da tiende M. Jørgen for Dreng, annammede alle Liigpengene for scholen och kaste dem i een sydende Keell Wand«. Han har da ogsaa seet

¹⁾ Personalh. Tidsskr. V, 327.

²⁾ Gift 1698 med den uheldige Rektor Søren Glud i Kbh.

³⁾ Gift 1698 med Præsten Bagge Friis i Visby, Lø Herred.

⁴⁾ Udg. af Birket Smith (1888) S:36.

og hørt paa nært Hold de store Sorger, som hærgede Rektorens Hjem i dette Aar og de snart-paafølgende Krigsaar, der gjorde J. Eilersen til en nedbrudt Mand¹⁾). Men Chr. Geertsen har fremdeles staaet Rektoren nær, og efter dennes Anbefaling antog Boghandler Joachim Moltke og Søn i Januar 1661 Chr. Geertsen som Dreng til at staae i Lære hos denne i 5 Aar²⁾); men den ældre Moltke døde allerede i Januar 1664, og Sønnen inden Udgangen af samme Aar³⁾). Snart efter har Geertsen vistnok begyndt selvstændig Virksomhed; han stod i nær Forbindelse med den bekendte Chr. Cassuben og udsendte i Trykken en Mængde Psalme- og Bønnebøger m. v., som Datiden konsumerede i rigt Maal. Hans Boglade angives snart at være »paa Slotspladsen«, snart »ved Højbro«; men begge Angivelser betegne samme Ejendom. En af hans tidligste Bøger har han selv oversat. Det er Englænderen Nathanael Pownolls († 1610) »Gylden Klenodie om Indtrædelse i Prædikeembedet. Paa det Nederlandske Sprog af Simeon Ruyling oc nu paa Danske til Trycken forfærdiget ved Christen Giertzen Bogh. Oc findes hos hannem tilkiøbs udi Bogladen ved Høye-Broe. Aar 1669« (Imprimatur: J. Bircherod). Bogen er dediceret til Raadmændene i Kbh. Claus Iversen Rafn og Baltzer Sechmann. Det var hos Sechmann, at Geertsen boede. Sechmann havde netop 1650 af Kongen købt en Grund paa Slotspladsen ved Enden af Højbro, saaledes at Færdselen gik igjennem en Port deri⁴⁾). Her paa dette befærdede Strøg var et godt Stade for Boghandel, og Geertsen har været en anseet, driftig Mand, der plejede Omgang med Byens Lærde; bl. a. stod han Mag. Brunsmand nær; sammen med ham underskrev han den bekendte Præst Samuel Jensens Ild's Testamente 1696⁵⁾). Ligeledes om-

¹⁾ D. biogr. Lex. IV, 464.

²⁾ Stolpe, Dagspressen i Danmark I, 168.

³⁾ D. biogr. Lex. XI, 423.

⁴⁾ O. Nielsen, Kbh.s Hist. og Beskr. V, 428.

⁵⁾ Hofmans Foundationer VI, 139.

gikkes han Mag. Iver Brink, hos hvem Studiosus Ludvig Winsløw levede¹). Paa Geertsens indstændige Begæring oversatte han N. Pedersens »Cimbrers og Gothers ældgamle Ankomst og Handel« (1706)²); og »kan den gode ærlige Mands Agt og Intention herudi ikke andet end berømmes, at han af medfødt Nidkiærhed for at faae slige Sager, danske Mænd til Ære, publiceret, gierne derpaa spenderer«. Dette er — saa vidt vides — det sidste Skrift, hvorpaa Chr. Geertsens Navn som Udgiver forefindes³). Han er rimeligvis død kort Tid derefter. Geertsen var 2 Gange gift: 1. med Anna Cathrine Andersdatter Klingenberg († ²⁸/₉ 1677)⁴); 2. med Margrethe Mogensdatter Rahr⁵).

Til Boghandler Geertsen ved Slotspladsen styrede altsaa Professor Bircherod sine Skridt for at udføre sit Hverv som Ægteskabsmægler. Det var i Aug. 1692, og Sagen gik i Orden. I Huset var en knap 18-aarig Datter, Anna Cathrine, (født ⁸/₉ 1674) af vakkert Udseende — hendes Portræt foran nedenfor anførte Sørgeskrift udviser figura. Hun havde Stifmoder og bar sin Moders Navn. Efter Dattidens og iøvrigt ogsaa langt senere Tids ikke usædvanlige Skik havde Brudgom og Brud maaske slet ikke kendt hinanden tidligere⁶); men naar den ansete Professor anbefalede Partiet, gjordes ingen Modstand. Den 1. September 1693 »blev Bryllupshøytiden celebreret uden nogen overdaadig Pragt, tarvelig og skickelig i faa, dog Høy-fornemme Venners Nærværelse«. Det er Sørgeskriftets Ord; men naar Ind-

¹) Kh. Sml. 5 R. II, 363 ff. Biogr. Lex. XIX, 47.

²) Det skandin. Literaturselskabs Skrifter XI (1815) S. 158 f.

³) Angivelsen hos C. Nyrop, D. danske Boghandels Hist I, 257, at et Skrift af Brunsmand fra 1699 skulde være det sidste, maa derfor ændres.

⁴) Anders Jørgensen Klingenberg nævnes 1658 som norsk Postfører i Kbh., Kbh. Diplomatarium V, 495. Muligvis hendes Fader.

⁵) Mon beslægtet med den »altid muntre« Hr. Mogens Rahr († 1723) i Søllested paa Laaland (P. Rhode I, 345 ff.)?

⁶) Det samme skete med en af Sorterups Eftermænd i Lyderslev nær ved vor Tid, s. dette Tidsskrifts 5. R. V, 278.

ledningen til Partiet tages i Betragtning, faaer de forudgaaende gudelige Talemaader betydelig Afsmag. Det hedder nemlig i Sørgeskriftet over hende: »Da hun nu havde tiltaget i Alder og Naade baade hos Gud og Mennesker . . . da haver omsider efter Guds forbeskikkede Raad og Indskydelse hendis nu Høybedrøvede efterlatte Kieriste, M: J: Sortrrup fatted Christelige ægte Kiærligheds Tancker til Hende og haver saa, efter Guds inderlige Paakaldelse, anmodet hendis kiere Forældre om Hende til en trofast Egtfælle at nyde, hvilcken hans Gudelige og kierlige Begiering de efter Guds Paakaldelse, indbyrdes Raadførelse, og det salige Barns eged Samtycke paa alle Sider bevilgede«. — Anna Cathrine blev da Præstekone i Lyderslev; men efter 1 Aar og 17 Dages Ægteskab døde hun i Barselseng efter Fødslen af en Datter. — Der blev udgivet 2 Mindeskrifter om hende, et af Sorterup selv, et andet af Kapellanen i Lillehedinge, Hr. Svend Madsen Strøger, som berettede hende paa Dødslejet. Sorterups Skrift fører Titlen:

Et aandeligt og Gudeligt Trøste-Bref, til En Erlig og Kierlig Fader, der høyligen besørger En Lydig og Dydig Daatters Uformodentlige Skilsmisse, Skrevet af dend, der self har Deel Saavel i Trøsten
Som
I. Sorgen.

Prentet i Kiøbenhafn af Just Høg, Acad: Bogtr:
Aar 1695.

(Med Portrait; paa Rammen: Anna Cathrine Hiort Hendis
Alder 20 Aar 9 Dage.)

Dedikation:

Den Erlige og Gudfrygtige Mand Christian Geertsen Hiort, Boghandler i Kiøbenhafn, min Sl. Hustrues Fader: Med sin Dydige og Gudelskende Hustru Margrethe Mogens-Datter Rahr, Min Sl. Hustru i Moders Sted, Er dette lidet og ringe Skrift, til en Trøstis Opmuntring og skyldig Tack-

nemmeligheds Beviisning allertjenstvilligst ofverlevered af
Deris hulde Ven og Svoger

Jørgen Sorterup.

Lydersløu Præstegaard
den 2. Janu: 1695.

Kapellan Strøgers lille Skrift indeholder Ligprædikenen — i sædvanlig ordrig Form — men derhos ret interessante Oplysninger om den Afdødes sidste Timer, da hun omgiven af sine nærmeste Paarørende havde venlig og gripende Afskedshilsen til hver især. Der følger derefter Digte af »den Mestsørgende C. G. H., 3: Faderen, og af 2 Brødre, Andreas Christiansen Hiort¹⁾ og Dietrich Jørgen Hiort, samt følgende Linier af Søsteren Margrete Cathrine Hiort:

»Gud kiender den Sorg, min sl. Søsters hastige Skilsmisse mig haver foraarsaget. Og ved jeg intet bedre til hendis Ihukommelse her at kunne indføre end disse efterfølgende hendis egen Rim, hvilke den salig Siæl meget elskte og forbrugte, og blev de rettelig fuldkomne udi hendis Døds Time. Thi udi alle hendis beste Venners Nærværelse var Hun død ved en half Time før end nogen agtet det, eller tænkte paa Dødelighed, men de meente hun havde sovet.

Der Lycken var ublid, da lærte jeg at kiende.

Min Gud, min Ven, mig self, saavelsom og min Fiende.

Jeg self var skrøbelig, min Ven mig og forlod,

Min Fiende var mig gram, Gud blev alene god.“²⁾

¹⁾ Han fortsatte Boghandlen ved Slotspladsen efter Faderens Død og har bl. a. 1714 udgivet Sorterups Poetiske Smaa-Sager. Første Part.

²⁾ Disse saakaldte Griffenfeldts Verslinier (jfr. Tychonius hos N. M. Petersen, Litt. Hist., 2. Udg. IV, 125) menes i nyere Tid snarere at skyldes Sattrikeren Jak. Worm (»Museum» 1892, II, 288). At de citeres 1694 i Sorterups Hjem som vel kjendte, turde maaske ogsaa være et Fingerpeg til Forsvar for sidstnævnte Antagelse, da Jak. Worm havde havt Sorterups Fader til Barndomslærer (R. Petersen, Th. Kingo, S. 67), og der saaledes maa formodes nærmere Bekendtskab mellem de 2 Familier.

Umiddelbart derefter aftrykkes hele Sthens Psalme »Et trofast Hjerte, o Herre min«, »den Sal. Matrones daglig Sang, den hun og for alle andre elskte«.

Over sin Hustrues Grav i Lyderslev Kirke bekostede Sorterup en Ligsten med Inskription¹⁾. — I Juli 1695 holdtes Skifte i Lyderslev Præstegaard mellem Sorterup og hans lille spæde Datter Anna Cathrine Jørgensdatter, og Boghandler Geertsen var tilstede som Værge for Barnet og underskrev som »vel tilfreds med Forretningen« Skiftet. Der tilfaldt Barnet o. 700 Daler²⁾; og idet Sorterup nu stod i Begreb med at indgaae nyt Ægteskab, har Morfaderen rimeligvis taget den lille Anna Cathrine med til Hovedstaden, hvor hun er opvoxet i Bedstefaderens Hjem. Geertsen døde før Barnebarnet, men hun bortreves af Pesten 4. Avg. 1711, 18 Aar gammel. Efter hendes Bøn umiddelbart før Døden blev der ophængt en Lysekrone i Lyderslev Kirke over Moderens Ligsten, og paa Lysekronen læses følgende Vers:

„Ach, søde Datter, ach, jeg savner dig med Smerte,
Din ædle Fromhed var en Glæde for mit Hierte;
Din Moder ligned du i Tugt, i Dyd, og Nafn,
Her døde hun fra mig, og du i Kiøbenhafn.

Din højtbedrøvede Fader

Jørgen Sorterup.“

Om Sorterups 2. Giftermaal kan henvises til Braschs Vemmetoftes Historie II, 92. Endnu skal blot tilføjes, at fik Sorterup Penge med sin første Hustru, har dette sikkert ogsaa været Tilfældet ved hans sidste Giftermaal. Et Vidnesbyrd derom kan hans rige Samlinger afgive. Ved Skiftet 1695 vurderedes hans Bøger til 124 Rdl. Ved Auktionen efter hans Død (trykt Katalog haves) indkom der ved Salg af hans Bogsamling 917 Rdl.; og dog blev en hel Del Bøger usolgte³⁾.

¹⁾ Inskriptionen meddelt af Dr. H. Rørdam i Personalh. Tidsskr. I, 156.

²⁾ Stevns Herreds Skifteprotokol 1685—1713 i Landsarkivet i Kbh.

³⁾ Meddelt af Fr. Barfod i Kh. Saml. 3. R. VI, 795.